

Xudoyberdi
TO'XTABOYEV

**QIZ BOLAGA
TOSH OTMANG**

Uchinchi nashri

YANGI ASR AVLODI
TOSHKENT
2016

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(50')6

T – 98

To'xtaboyev, Xudoyberdi

Qiz bolaga tosh otmang / Xudoyberdi To'xtaboyev. –
Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 352 b.

ISBN 978-9943-27-335-1

Ushbu kitobdan sevimli yozuvchimiz Xudoyberdi To'xtaboyevning so'nggi yillarda yozgan ikki romani o'rin olgan.

Undagi asar qahramonlari mustaqillik davrining farzandlari. Ular mustaqillik yaratib bergan imkoniyatlardan foydalanib, fermer xo'jaligi tashkil etadilar.

Jumladan, «Qiz talashgan o'smirlar» romanida ishbilarmon Yo'ldoshxonning, «Qiz bolaga tosh otmang» teleromanida esa tadbirkor qiz Xurshidaning o'z ishini yuritish, kengaytirish yo'lidagi mashaqqatlari, iztiroblari, yutuqlari, quvonchlari yozuvchi tomonidan qiziqarli voqealar asosida yoritib berilgan.

Asar qahramonlari muhabbat yoshida. Ular bu beg'ubor tuyg'uni ba'zan his etmaydilar, qadriga yetmaydilar...

Keling, yaxshisi kitobni o'qing, gap nima haqida ekanini bilib olasiz.

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(50')6

**Ushbu kitob Uchtepa tuman patent va soliq qo'mitalarining
bolalarni, bolalar adabiyotini sevib, ardoqlab, ham ma'naviy,
ham moddiy yordam berayotgan fidoyi xodimlariga
bag'ishlanadi.**

ISBN 978-9943-27-335-1

© X.To'xtaboyev, «Qiz bolaga tosh otmang». Uchinchi nashri.
«Yangi asr avlodi». 2016-yil.

ISTE'DODNING OLMOS QIRRASI

Bolalarga kitob yozmoq uchun bolalikka qaytib bormoq kerak. Boshlagan kitobingga oxirgi nuqta qo'yguningcha bola bo'lib yashashing zarur. Bolalik orzulari bir nuqtada turmaydi. Har daqiqada o'zgaradi. Bir kuni militsioner bo'ling kelsa, ertasiga uchuvchi bo'ling keladi. Ko'ngilga tikkan bu niyatlaring sal fursatdan keyin o'zgaradi-yu, birdan shpion tutadigan askar bo'lib qolging keladi. Polvon bo'lib hammani qoyil qoldirging, masxaraboz bo'lib sirkda yuzlab odamni kuldirging, o'rmonlar-u to'qaylarda ov qilib yo'lbars terisini shilib kelging, senga ikki qo'yan o'qituvchingni lol qoldirging keladi.

Afsuslar bo'lsinki, men mana shunday beg'ubor bolaligimni yo'qotganman. Bolaligim davr to'liqlarida qirg'oqlarga urilib o'tib ketgan. Quloqlarni fosh qilish, ularni tug'ilib o'sgan yeriga quvish, qishloqlarni kollektivlashtirish, xotin-qizlar boshidan paranjisini tortib olib, o't qo'yish biz bolalarning «siyosiy» vazifamiz bo'lib qolgandi. Oktyabryat bo'ldik, pioner bo'ldik, komsomol bo'ldik. O'ylab qarasam, tug'ilibmiz-u bolaligimiz ustidan hatlab o'tib ketibmiz.

O'sha davr bolalari to'g'risida yozilgan hikoyalarni o'qiganimda go'yo bizning avlod tug'ilib, o'rdakning jo'jasidek tuxumdan chiqqan-u suvda suzib ketavergan. «Tom Soyerning sarguzashtlari» qissasini o'qiganimda, nega men Tomga o'xshagan bo'lmadim, deb o'zimdan o'zim so'rayman. Men Tomning yoshiga yetganimda tepasi teshik tunuka bankani bo'ynimga osib, bozorlarda, hukumat idoralarida, magazinlarda kapitalizm iskanjasida ingrayotgan siyosiy mahbuslarga yordam puli yig'ardim. Qizil alvonga yozilgan «Hamma kolxozga, yakka xo'jaliklar sho'ro hukumatining dushmanidir» degan shiorni ko'tarib, qishloqma-qishloq kezardim. Qishloq xonadonlari-ning devorlariga «Quloqlarga shafqat yo'q, ularning joyi uzoq Sibiriya» degan yozuvlarning qancha-qanchasini bo'r bilan yozganmiz. Endi o'ylab qarasam, bolaligim

siyosat daryosida oqib ketibdi. Pioneerlik, komsomollik bizni «Siyosiy hushyorlik»ka oʻrgatib qoʻygan ekan. Ota-sini «xalq dushmani» sifatida qamatganlar, taʼlim bergan oʻqituvchisini fosh qilib, sudda guvohlik bergan «Pavlik Morozovchilar» bizning avlod vakillari edi. Yigirmanchi-oʻttizinchi yillar goʻyo xotinlar chaqaloq tugʻmagan, ovozi doʻrillab qolgan yigitlarni tuqqan edilar.

Oʻsha yillarda yaratilgan adabiy asarlar orasidan bironta bolalarga bagʻishlangan durustroq asar topolmadim. Birgina Gʻofur Gʻulomning «Shum bola»si nursiz kitoblar orasida yarqirab turibdi. Bunga sabab, qissada sof bolalik hayoti aks etgan edi. Yer kurrasining u tomonida Tom Soyer, bu tomonida davr siyosatini, partiya chaqiriqlarini tan olmagan «shum bola» dunyoga kelgan ekan. Adabiyotimizda bolalar hayotidan yozilgan hikoyalarni inkor qilmaymiz. Ammo ular partiya chaqiriqlariga javoban yozilgan «qizil» hikoyalar edi.

«Sabr qilsang, gʻoʻradan halvo pishur», deganlaridek, elliginchi yillarning oxiriga kelib bolalarimiz baxtiga Xudoyberdi Toʻxtaboyev degan isteʼdodli bir yozuvchi adabiyotimiz eshigini ochib kirdi. Bolalar adabiyotiga, albatta, shunday bir yozuvchi keladi, deb intiqlik bilan kutgan edik. Uning birinchi hikoyalaridanoq bolalar olamini yaxshi bilgan, ular psixologiyasini, oʻy-xayollarini, favqulodda ifodalarga boy biyron tilini, qiliqlarini, xullas, simobdek beqaror hayotini sinchkovlik bilan oʻrgangan, oʻzi ham boladek har narsaga qiziqadigan mehnatkash yozuvchi safimizga kelganidan quvondik. Xudoyberdi dimiqib qolgan bolalar adabiyotiga musaffo havo olib kirgandek boʻldi. Uning «Sariq devni minib» degan turkum qissalariga debocha boʻlgan «Sehrli qalpoqcha» qissasi katta shov-shuvga sabab boʻldi. U tez kunda bolalarimizning qoʻldan qoʻymay, sevib oʻqiydigan kitobi boʻlib qoldi. «Sariq devni minib» degan qissalar turkumi oz fursatda dunyoning 22 mamlakatida 22 tilda juda koʻp nusxalarda nashr qilindi. Keyingi maʼlumotlarga qaraganda, hamon qayta-qayta bosilyapti. Birgina Ger-

maniyada 500000 nusxada bosilgani sinchkov nemis kitobxonlariga qissaning qanchalik manzur bo'lganidan guvohlik berib turibdi. Ukraina bilan Rossiyada bosilgan nusxalari milliondan ham oshib ketdi. Yaxshi kitob o'ziga o'zi yo'l topadi. Qulog'idan cho'zib, bo'ynidan ip bog'lab adabiyotga olib kirilgan kitoblar allaqachon aravadan tushib qolgan.

Mashhur adib Mark Tven tug'ilgan kuni Amerikaning Missuri shtatida Tom Soyer yashagan hovlining taxta devorini oqlash marosimi bo'lishini ko'pchilik bilmasa kerak. Bolalar bu marosimni tantanali bir vaziyatda nishonlashadi. Devor oqlash musobaqasini o'tkazishadi. Musobaqa g'oliblariga Mark Tven kitoblari sovrin sifatida topshiriladi. Xudoyberdining bu ajoyib qissasi Chippolino vatani Italiyada ikki bor nashr qilingani, jahonga buyuk yozuvchilarni bergan Italiya xalqi, sinchkov kitobxonlari nazariga tushgani Xudoyberdining baxti edi. Angliyada, Fransiyada kitob qadriga yetadigan zukko kitobxonlarga manzur bo'lgan bu asar butun o'zbek adabiyotining obro'si, tan olishimiz kerak.

Nima bo'ldi-yu, oltmishinchi yillarga kelib Xudoyberdi yozishdan bir muddat to'xtab qolgandek bo'ldi. Qissalar yozmay qo'ydi. O'zini felyetonchilikka urdi. Respublika gazetalarida kunora felyetonlari bosiladigan bo'lib qoldi. Men bu bolaga mehr qo'ygan edim. Undan yangi-yangi qissalar kutardim. Ammo u felyeton yozishdan bo'shamadi. Bu orada bolalar adabiyotidan bir qadar fayz keta boshlaganga o'xshardi. Uni qidirib redaksiyaga bordim, papiros tutatib, allaqanday sud hukmlari, militsiya tuzgan aktlarga ko'milib, felyeton yozayotgan ekan. Xudoyberdi meni ustoz deb qo'l bergan, yozganlarini nazarimdan o'tqazib turadigan shogird edi. Keyingi ikki yilda negadir mendan o'zini olib qochadigan, uchrashib qolgan paytlarimizda qandaydir gunoh ish qilib qo'ygan boladek ko'zini yashirishga joy topolmay qolardi. Bu holat menga juda tanish. Chunki men ham ustoz Abdulla Qahhor oldida xuddi shunday

ahvolga tushgandim. Bu voqea bir umr esimdan chiqmaydigan saboq bo'lgan edi.

Ming to'qqiz yuz qirq olti, qirq yettinchi yillarda hikoya yozishni tashlab, felyeton yozishga berilib ketgandim. Nazarimda, o'sha yillar butun O'zbekistonda mendan mashhur, mendan obro'li yozuvchi yo'qdek edi. Sar-taroshxonalarga meni benavbat kiritib yuborishardi, restoranlarga menga mutlaqo notanish kishilar yemak-ichmak haqini to'lab qo'yishardi. Mehmon-izlomga borsam, dasturxonning eng to'riga meni o'tqazishar, to o'tirmagunimcha qo'l qovushtirib «odob» saqlab turishardi. O'zimga o'zim «hikoya yozib vaqtimni o'tkazib yurgan ekanman, felyetonchilik g'irt maza ekan» deb, o'zimdani ketgan paytlarim edi. Ana shunday uchib-quvib yurgan paytlarimda redaksiyaga Abdulla Qahhor kelib qoldi. He yo'q, be yo'q, «yozuvchilar soyuzidan chiqishga ariza yozib berasizmi yo o'zimiz o'chirib yuboraveraylikmi?» deb qoldi. Nima uchun bunaqa deya-yotganiga tushunmay hayron bo'lib qoldim. Nima uchun ariza yozib berishim kerak? Tilimga gap kelmay chaynalib qoldim.

– Nega unaqa deyapsiz, domla? – dedim qo'rqa-pisa.

– Soyuz a'zolarining hammasi asar yozishayapti. Uch yildan beri bironta hikoyangizni o'qimadim. Demak, siz yozuvchilikni tashlagansiz. Unday bo'lsa, soyuzni bo'shatib qo'yish kerak.

– Felyetonlarimni o'qimayapsizmi?

– Felyeton adabiyotga emas, jurnalistikaga kiradi.

– Ikki oycha bo'ldi, bitta hikoyam bosilgandi. O'qimganmisiz?

– O'qiganman, – dedi domla. – Hikoyangizdan qamoqxonani hidi kelyapti. Felyeton yozaverib, odamlardan fazilat emas, nuqson qidiradigan bo'lib qolibsiz. Adabiyot o'quvchi qalbiga nur olib kiradi. Go'zallik, odamiylik, rahm-shafqat, hayotga, odamlarga muhabbat tuyg'ularini uyg'otadi. Siz esa odamlarda faqat yomonlikni, yovuzlikni ko'ryapsiz. Attang, attang, sizdan qancha-qancha umidlarimiz bor edi.

Abdulla Qahhor boshqa gap aytmadi. Xayr ham demay chiqib ketdi. O'tirgan joyimda bir zambil loy bo'lib qolaverdim. Domlaning gaplari qanchalik achchiq, qanchalik «sassiq» bo'lmasin, haqiqat edi. Bu gap, bu xil muomala jon-jonimdan o'tib ketdi. Felyetonchilikni mutlaqo tashlab yubordim. Mana ellik besh yil bo'ldiki, domla aytgan gaplarning zahri tanamdan ketmaydi. Shu ellik besh yil davomida atigi uchta felyeton yozibman. Ochig'ini aytsam, hikoyadan ancha qo'lim charchab qolgan ekan. O'zimni o'nlab olgunimcha ancha qiyin bo'ldi.

Shu tobda yoshligim, felyeton «qiroli» paytinga ro'baru kelib o'tiribman. Xudoyberdi mening yoshligim edi, men qilgan xatolarni aynan takrorlab turgan payti edi. Unda jindek havo paydo bo'lgan, g'ururi ham anchagina bal-andda edi.

– Ahvollar qalay, ukam? – dedim nimadan gap boshlashimni bilmay. U stol tortmasidan o'ntacha bir xil yorliqlarni, dastro'molga tugilgan qo'zichoqning iligidek bir narsani allaqanday maqtanish bilan stolga qo'ydi.

– Bilasizmi, bu nima? Bu – kumush hushtak.

U shunday deya turib ro'molchani yechib, ichidan chindan ham kumush hushtak olib menga uzatdi.

– Buni ichki ishlar xodimlari to'g'risida yozilgan eng yaxshi material uchun mukofotlashgan. Chalib ko'ring, bitta puflab ko'ring, ovozi ham boshqacha.

Xudoyberdi bir vaqtlar yaxshi yozuvchi bo'lishni orzu qilgan, yozgan-chizganlari ertaga yaxshi yozuvchi bo'lishiga kafolat beradigan talantini bitta kumush hushtakka almashtirishga tayyor turgan va lekin hali danagi qotmagan, o'z istiqboliga befarqroq, uch ko'cha boshida qayoqqa borishini bilmay hayron turgan «yozuvchi» edi. Unga qancha tushuntirma, qancha nasihat qilma, hamma gaplardan kumush hushtak afzaldek edi. Uni adabiyotga qanday qaytarish mumkinligini o'ylab, o'yimga yetolmadim. Bu yo'ldan qaytarishning birdan-bir yo'li Abdulla Qahhor uslubi edi. Xudoyberdi juda odobli, madaniyatli, mayin yigit. Dilini og'ritgim

kelmadi. Menda Qahhor domlaning qahri yo'q. Boyatdan beri uning jon-jonidan o'tib ketadigan gaplarni o'ylab o'tirgan edim. Aytishga tilim bormadi. Uzundan-uzoq leksiya boshladim.

– Gazeta bir kunlik axborot vositasi. Ertasiga uning o'rniga boshqa gazeta chiqadi. Demak, sen yozgan felyeton ham bir kunda o'tmishga aylanadi. Bilasanmi, men ikki yuzdan ortiq felyeton yozganman. Qani ular? Hammaning yodidan chiqib ketdi. Faqat felyetonda urilgan, jurnalistlar tili bilan aytganda fosh qilingan odamlar xotirasidagina qolgan. Badiiy asar butunlay boshqa gap. Yuz yillab, ming yillab yashayveradi. Bu gaplarim bilan felyetonni yomon demoqchi emasman. Jamiyatni poklash uchun uning ahamiyati katta. Ammo har sohaning o'z mutaxassisi bo'lishi kerak. Hayotga maftun, insonlarda go'zal fazilatlar qidiradigan, uni zavq-shavq bilan tasvirlaydigan, qo'shiqdek kuylaydigan iste'dodli yozuvchilarni yo'ldan toydirishi ham mumkin. Hadeb o'g'rilar, poraxo'rlar, piyonistalar, xotinbozlar to'g'risida yozaversang, yaxshi odamlar ham ko'zingga shubhali ko'rinadigan bo'lib qoladi.

Hali uzoq gapirmoqchi edim, gaplarimning daromadini sezgan Xudoyberdi bezovtalanib qoldi...

– Tushundim, domla. Nima demoqchiligingizni tushundim. Felyeton yozaverib, hikoyadan qo'lim chiqib ketibdi. Bir hikoya boshlagan edim, sira tugatolmayapman. Felyetonga o'xshab qolyapti.

– Tushungan odamga tushuntirib o'tirishning keragi yo'q. Endi buyog'i o'zingga havola.

O'rtamizda boshqa gap bo'lmadi. Sovuqqina xayrlashib chiqib ketdim. Shunday dilbar bir yigitning dilini og'ritganimdan o'zimni koyidim. Kimdir bu gaplarni aytish kerak edi. Men bo'lmasam, boshqa bir kishi aytardi. O'zim aytganim durust bo'ldi. Shu voqeadan keyin gazetani kuzatib yurdim. O'sha kuni yozayotgan felyetonni gazetada ko'rmadim. Demak, yarmini yozganidan keyin buyog'iga qalami yurmagan. Gaplarim ta'sir qilibdi. Key-

inchalik eshitishimga qaraganda, u gazetadan bo'shab ketibdi. Menga ko'rinmaydi, matbuotda ham.

Oradan biron yil o'tib, uning Farg'ona kishilariga bag'ishlangan ocherklar turkumi e'lon qilindi. Unda «Konizar» qishlog'ining ajoyib kishilari nihoyatda samimiy bir kayfiyatda tasvirlangan edi. Men Konizar qishlog'iga ikki-uch marta borganman, sodda, samimiy bog'bonlari, dehqonlari qanchalik samimiy yozilgani menga ayon edi.

1965-yildan boshlangan olti qissadan iborat «Sariq devni minib» romani 1972-yilda yakun topdi. Xudoyberdi bu asar ustida yetti yil ter to'kib mehnat qildi. 1975-yilda esa «Besh bolali yigitcha» qissasini yozib tugatdi.

Ustoz Abdulla Qodiriy bir suhbatda xalq qahramoni Namoz botir to'g'risida bir roman rejalashtirib qo'rganini aytgan edi. Afsuski, o'sha davrdagi ziyolilarga bo'lgan hujum, qatag'onlar ustozimizga bu rejani amalga oshirish imkonini bermadi. Xudoyberdi Abdulla Qodiriyga nasib qilmagan mavzuga qo'l urishga qaror qildi. Samarqand, Kattaqo'rg'on shaharlariga borib, Namoz botirni ko'rgan kishilar bilan suhbatlashdi. Arxiv hujjatlarini o'rgandi. Oxiri sinchkovlik bilan qilingan mehnat o'z samarasini berdi. 1981-yili «Qasoskorning oltin boshi» nomi bilan nihoyatda o'qishli bir roman dunyoga keldi. Ko'p vaqt o'tmay, «O'zbekfilm» ijodkorlari roman asosida badiiy film yaratdilar. Xudoyberdi o'zini ijodga urdi. Yilora bittadan roman yo qissa yozar, yozganlari esa nashriyotlarda turib qolmasdi. Nashriyotlar «Xudoyberdi bu yil qandoq roman olib kelarkin», deb kutadigan bo'lib qoldi. Xudoyberdi esa ularni ko'p kuttirmasdi. Nashriyotga, albatta, quruq kelmasdi, qo'ltig'ida yangi romanning qo'lyozmasi bilan kelardi.

1983-yili «Yillar va izlar» qissasini olib kelgan bo'lsa, 1985-yili «Shirin qovunlar mamlakati» romanini olib keldi. 1987-yili nashriyotga «Mungli ko'zlar» romanini topshirgan bo'lsa, 1995-yili «Jannati odamlar» romanini topshirdi.

Shuni ham aytish kerakki, uning romanlari bir-ikki yil ichida boshqa tillarga tarjima qilinib, qardosh xalqlar

bolalariga ham sevimli kitob bo'lib qoladi. Keyingi o'n besh yil davomida mamlakatda turizmning rivojlanishi boshqa mamlakatlar hayoti bilan tanishishimizga katta imkon yaratdi. Olimlar, yozuvchilar, jurnalistlar, albatta, borgan mamlakatlaridagi kitob do'konlariga kiradilar. Jahon adabiyotining nodir asarlarini xarid qiladilar. Ana shunday sayohatlarga borgan yozuvchi do'stlarim Xudoyberdining romani Rimdagi katta magazinda «Chippolino», «Pinokkio» kitoblari qatorida sotilayotganini aytadilar. Yoki Germaniyada «Sariq devni minib» romani «Gulliver», «Myunxauzen» kitoblari qatorida sotilayotganini aytadilar. Bu, albatta, o'zbek adabiyotining chet ellarda ham mashhur bo'la boshlaganidan darak beradi.

Xudoyberdi To'xtaboyev bugungi kunda o'zbek bolalar adabiyotining zabardast vakiliga aylandi. Uni mamlakatimizdagi jamiki kitobsevar bolalar yaxshi bilishadi. Uning katta-kichikka barobar manzur bo'lgan kitoblarini qo'ldan qo'ymay o'qiydilar. Xudoyberdi bolalar adabiyotininggina emas, kattalar adabiyotining ham rivojiga qo'shgan katta hissasi uchun «Xalq yozuvchisi» unvoniga sazovor bo'ldi. Davlat mukofoti bilan taqdirlandi. Xudoyberdining ijodi, asarlari maktablarda o'rganilmoqda. Hozir 5-6-7-sinf darsliklarida bir necha soat mobaynida bolalar o'zlarining sevimli yozuvchilari, uning ajoyib-g'aroyib qahramonlari bilan uchrashib turibdilar.

Uning hozir avji kuchga to'lgan payti, u qanchadan-qancha ijodiy rejalar bilan yashayotgan iste'dodli, zahmatkash yozuvchidir. Qo'zichoqning ilik suyagidek kichkinagina kumush hushtak endi Xudoyberdiga ijodining boshlanish davridan bir esdalik bo'lib qoldi.

**Said AHMAD,
O'zbekiston Qahramoni,
O'zbekiston xalq yozuvchisi,
2000-yil 19-yanvar**

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/1862> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1862> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/1862>